

Araştırma Makalesi/Research Article

ROMANLAR(KIPTİLER) VE CİZYE: SİLİSTRE KAZASI ÖRNEĞİ(1843)*

*THE ROMANI PEOPLE (KIPTIS) AND JIZYA (POLL) TAX: EXAMPLE OF THE
SILISTRA TOWNSHIP (1843)*

Emine DİNGEÇ**

*Geliş Tarihi: 14 Nisan 2021
(Received)*

*Kabul Tarihi: 15 Haziran 2021
(Accepted)*

ÖZ: Bu makale XIX. yüzyılın ortalarına doğru Silistre ve çevresinde yaşayan Kıptilerin üretken bir toplum olduğunu ve yüksek seviyelerde vergi vererek devlet ekonomisine katkı sağladığını göstermektedir. Bunun için 1840'lı yıllarda Silistre kazasında yaşayan Kıptilerin ekonomik durumları incelenecektir. Söz konusu incelemede kazançlar esas alınarak toplanan cizye vergisinin verileri, ampirik olarak değerlendirilecektir. Makalenin temel kaynağı, Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde Maliye Nezareti Cizye Kataloğunda 224 numarada kayıtlı olan 1259/1843 tarihli cizye defteridir. Defter, Silistre Kazasının yanında Çardak ve Umurfakih Kazalarının cizye vergisini içermektedir. Bölgenin seçilmesindeki en önemli etken Silistre'nin öncelikle Kıpti nüfusunun çoğunluk olarak bulunduğu Rumeli Eyaleti'nde bulunmasıdır. Seçimde göçebe ve yerleşik nüfusun bir arada olması, ayrıca Müslüman ve Gayrimüslim verilerine ulaşılabilmesi etkili olmuştur. Tarih olarak ise Osmanlı Devleti'nde idari, ekonomik ve sosyolojik açıdan değişimlerin yaşandığı dönem tercih edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Kıpti, Silistre, cizye.

ABSTRACT: This paper reveals that the Kiptis who lived in and around Silistra towards the mid-19th century were a productive community that contributed to the state economy by paying high poll taxes. In view of this, this paper will examine the economic situation of Kiptis living in the Silistra Township in the 1840s. In this study, data on the jizya (poll) taxes collected based on incomes will be assessed empirically. The main source of this paper is the jizya defter (poll tax register) dated 1259/1843 registry number 224 in the Ministry of Finances (Maliye Nezareti) Catalogue from the Prime Minister's Ottoman Archives. In addition to the Silistra Township, this defter also contains the jizya taxes of the Çardak and Umurfakih Townships. Primarily, the main reason for selecting this region is because Silistra was located in the Province of Rumelia where a majority of the Kipti population lived. The nomadic and settled population living together and the advantage of

* Bu makale "Ottoman Gypsies And The Head Tax Collection: A Case Of The Gypsies Living in Silistre in 1843", *Türk- İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 4, (2007): 213-229 sayfaları aralığında İngilizce olarak yayınlandı. Burada ise Türkçe olarak yeniden incelendi. Verileri değerlendirmede iki makalede farklılıklar bulunmaktadır.

** Prof. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, emine.dingec@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9455-7824.

accessing data on Muslims and non-Muslims also influenced this choice. In terms of the date, preference was given to the period in which a major change occurred in the administrative, economic and sociologic terms in the Ottoman State.

Key Words: Ottoman, Kıpti (Roma), Silistre, Jizya.

GİRİŞ

Tuna Nehri'nin güney kıyısında, günümüzde Bulgaristan'ın kuzeydoğu kısmında yer alan Silistre, Osmanlı Devleti'ne 1388-1389 yılında katıldı ve Silistre Sancağı oluşturuldu¹. Ankara Savaşı'ndan sonra ise Eflak topraklarına dahil oldu. Fakat Çelebi Mehmet (1413-1421) tarafından yeniden alındı. Silistre, Fatih Sultan Mehmet zamanında (1451-1581) kuzeye yapılan seferlerde üs olarak kullanıldı². Yanbolu, Aydos, Karınabad, Varna, Şumnu gibi Doğu Bulgaristan şehirleri buraya bağlandı. XVI. yüzyılda da Silistre'de Sağ Kol üzerinde en büyük sancaktı³. Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520-1566) Silistre Sancağı'nda Akkerman, Kili, Ahyolu, Pravadi, Varna, Hırsova, Karınabad, Misivri, Aydos, Rus Kasrı ve Yanbolu kazaları bağlı bulunuyordu⁴. XVII. yüzyılın başına gelindiğinde Rumeli Beylerbeyliği büyüyerek 24 livaya ulaştı⁵. Aynı tarihlerde Rumeli sahilleri Rus kazaklarının akınlarına maruz kaldı. Kazak akınlarına tedbir alınabilmesi için Özi Eyaleti oluşturuldu. Silistre de Beylerbeylik merkezi haline getirildi⁶. Bu yüzyılın ortalarında Evliya Çelebi, Silistre Eyaleti'nin ticari potansiyeline dikkat çekmekte ve Silistre şehrinin önemli bir ticaret merkezi olduğunu belirtmektedir⁷. XVIII. yüzyılda Rusların Karadeniz'de ilerlemesiyle Silistre'nin stratejik önemi arttı.

İlk resmi nüfus sayımının yapıldığı 1831 yılındaki idari taksimatta Silistre yine eyalet merkezi konumundaydı⁸ ve bu sayıma göre, Silistre Eyaleti, Niğbolu, Vidin, Çirmen, Vize, Kırkkilise sancaklarının bağlı bulunduğu oldukça geniş bir

¹ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, İstanbul 1984, s. 391.

² Machiel Kiel, "Silistre", *DİA*, C.37, İstanbul 2009, s. 203.

³ Ahmet Cebeci, "Silistre Sancağı Vakıfları ve H. 1006 (1597 - 1568) Tarihli Silistre Livası Vakıf Defteri", *Vakıflar Dergisi*, XX, (1988), s. 453.

⁴ Tayyib Gökbilgin, *XV. XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, Vakıflar, Mülkler, Mukataalar*, İstanbul 1952, s. 534.

⁵ Ayni Ali Efendi, *Osmanlı Devleti Arazi Kanunları (Kanunname-i Âl-i Osman)*, çev. Hadiye Tuncer, Ankara 1962, s. 178.

⁶ Özi'nin eyalet olma tarihinin tartışması için bkz. Orhan Kılıç, "Batı Karadeniz Kıyısında Bir Osmanlı Eyaleti: Özi/Silistre (İdari Taksimat ve Yönetim)", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 23, (2017), s. 36-38; Metin Kunt, 1632-41 yılları arasındaki Osmanlı idari düzenini belirtirken Özi eyaletinin Silistre ve Niğbolu livalarından oluşmakta olduğunu belirtmektedir. Bkz. *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul 1978, s.186.

⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C.III, İstanbul 1313, s. 330.

⁸ Fazıla Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nda İdari Taksimat ve Nüfus", *Belleten*, XV/60, (1951), s. 621.

coğrafi alanı kapsıyordu. Tanzimat'tan (1839) sonra eyalet yerine valilik kurulunca, Silistre, Kuzeydoğu Bulgaristan ve Dobruca'yı içine alan bir vilayet haline getirildi⁹. 1863 yılında da Silistre, Niğbolu ve Niş vilayetleri birleştirilerek merkezi Rusçuk olmak üzere Tuna vilayeti kuruldu. Silistre de bu vilayetin bir kazası oldu¹⁰.

Görüldüğü gibi geniş bir coğrafi alana sahip olan Silistre, askeri ve ekonomik açıdan Rumeli'nin kritik noktalarından biriydi. Devlet hazinesine önemli ölçüde vergi geliri sağlamaktaydı¹¹. Bu gelirlerin içerisinde hazinenin temel kaynakları arasında cizye vergisi yer almaktaydı. Gayrimüslim tebaadan tahsil edilen cizye vergisi¹² zaman zaman hazine gelirinin %48'ine ulaşmaktaydı¹³.

Cizye gelirini düzenli olarak tutulan cizye defterlerinden takip etmek mümkündür. Cizye vergisi *maktu ve ale'r-ruus* olarak iki şekilde tahsil edilmekteydi. Birincisinde cemaate toplu olarak belirlenen sabit bir miktar, topluluğun lideri aracılığıyla toplanırdı. İkincisinde ise vergi, kişilere özel düzenlenen cizye evrakı üzerinden alınırdı¹⁴. Her iki kayıt da adeta Gayrimüslim nüfusun *nüfus sayım defteri* özelliğini taşırdı. Bu yönü ile cizye defterleri tarihi demografi araştırmalar için önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Özellikle ikinci tür cizye kayıtlarında kişilerin meslekleri, yaşları hatta fiziksel özellikleri belirtilirdi. Bu türden kayıtlar, cizye mükelleflerinin yaşam kültürü hakkında bilgi edinilmesini sağladığı gibi ortalama yaşın hesaplanmasına ve antropolojik tespitlerin yapılmasına olanak tanımaktadır. Bu açıdan cizye defterlerinin içerdiği bilgiler sadece iktisat tarihi alanına katkı sağlamaz. Silistre cizye defterleri de ikinci türden hazırlanmıştı. Böylece vergi kayıtlarından daha detaylı bilgiler edinilebilmektedir. Üstelik deftere Müslüman ve Müslüman olmayan bütün Kıptiler kayıt edilmiş¹⁵, muaf olanların üzerine şerh düşülmüştür. Bu haliyle nüfus hakkında daha kapsamlı bilgi edinilebilmiştir.

⁹ Cebeci, "Silistre Sancağı Vakıfları...", s. 454.

¹⁰ Sema Altunan, "XVIII. Yüzyılda Silistre Eyaletinde Haberleşme Ağı: Rumeli Sağ Kol Menzilleri", *OTAM*, 18, (2005), s. 4.

¹¹ Silistre'den 1597-98 yılında hazineye dirlik ve vakıf gelirleri toplamı olarak 15,182,071 akçe aktarılmıştı. Bkz. Cebeci, "Silistre Sancağı Vakıfları...", s. 456.

¹² Boris Christoff Nedkoff, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Cizye", *Belleten*, VIII/32, (1944), s. 606, 621.

¹³ Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı İçtimaî ve İktisadî Yapısı ve Zihnî Esasları", *İktisat Tarihi Toplu Makaleler I*, Kitabevi Yay., İstanbul 2005, s. 70.

¹⁴ Halil İnalçık, "Cizye", *DİA*, C. 8, İstanbul 1993, s. 46.

¹⁵ Bölgede Kıptilerden başka Gayrimüslim tebaa da bulunmaktadır. İncelenen defterin tarihinden 12 yıl önce gerçekleşen 1831 yılı nüfus sayımına göre Silistre'de 2.353 Yahudi, 1.755 Ermeni bulunmaktaydı. Bkz. Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nda İdari Taksimat ve Nüfus", s. 628.

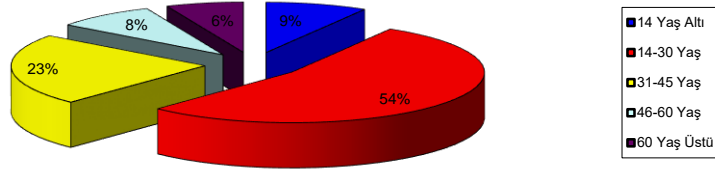
1259/1843 tarihli cizye defterinde Silistre ve çevresinde yaşayan 5 ile 95 yaşları arasında toplam 1302 Kıpti'nin cizye ödeme durumları ile ilgili bilgiler verilmiştir. Deftere kişiler, ardışık numaralarla kaydedilmiştir. Sırasıyla kişilerin adı, baba adı, yaşı, bazı karyelerde mesleği ve ekonomik durumuna göre ödediği vergi miktarı yer almaktadır. Mükellefin cizye ödemede herhangi bir kusuru varsa kayıtlı olduğu numaranın üst kısmına bir açıklama yazısı düşülmüştür¹⁶. Kayıtlar mahalle veya karye esas alınarak düzenlenmiştir. Aynı yerleşim yerinden olsa bile yerleşik ve göçebe cemaatler belirtilmiştir. Her cemaatin sonunda, kabilenin verdiği cizyenin toplamı alınmış, bazı kabilelerin üye sayılarının çok az olması durumunda yakın karyelerin toplamı ile birlikte yazılmıştır. Ayrıca kazaların sonlarında da ara toplam alınarak hesaplama yapılmıştır.

1. NÜFUS

1843 yılında Silistre ve çevresinde bulunan Kıpti nüfus, genç bir yapıya sahiptir. Nüfusun %77'sini, 14-45 yaş aralığı oluşturmaktadır. Bilindiği gibi söz konusu yaş aralığı insanların en üretken dönemine işaret etmektedir. Bu gruba kısmen iş gücünden düşmüş olan %8'lik kısmı oluşturan 46-60 yaş aralığı da eklenebilir. Bu hali ile erkek nüfusun %85'i üretken çağında olan vergi mükellefidir. Nitekim bahsi geçen yaş aralığındaki kişiler mesleklerini icra eden ve en fazla vergi veren kesimdir. Yaşlı olarak kabul edebileceğimiz 60 yaş üstü sadece %6'dır. 14 yaş altı ise %9 olarak belirlenmiştir. Ancak bu bahsedilen son iki gruptan miktarı düşük de olsa vergi alınmıştır.

¹⁶ *Osman Usta veled-i Musa, Sinn 45, gurus, 65,5 Defter-i nüfusa sehven kayd olunmamış*". Bkz. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Maliye Varidatı Cizye Muhasebesi (ML.VRD.CMH), 224, s. 23.

Grafik 1. Silistre ve Çevresinde Kıpti Nüfusun Yaş Dağılımı (1843).

Kaynak: BOA, ML.VRD.CMH, 224.

Silistre ve çevresinde XIX. yüzyılın ortalarına doğru Kıptiler göçebe ve yerleşik olarak, cemaatler halinde yaşamaktadırlar. Yerleşik olanlar kayıtlara *mütemekkin* olarak göçebe Kıptiler ise *çerge-nişin* olarak geçmektedir. *Çerge* çadır, *nişin* ise oturan anlamına gelmektedir. İkisinin birlikte kullanımı göçebe yaşayanları ifade etmektedir¹⁷. Mütemekkin ve çerge-nişinler ayrı ayrı kaydedilmiştir.

1843 yılı kayıtlarına göre göçebe kabile sayısı %25, yerleşik kabile sayısı ise %58'dir. %17 kabilenin durumu belirtilmemiştir. Yerleşik veya göçebe olduğu belirtilmeyen 30 kabilenin olması verilerin doğru okunmasını engellemektedir. Üstelik veriler kadınları ve kız çocukları içermiyordu. Bununla birlikte bazı çıkarsamalar yapmak yanlış olmaz. Yerleşik kabilelerin sayısı, rakamsal olarak fazla olsa da göçebe kabilelerin üye sayısı yerleşik kabilelerin üye sayısına göre daha fazladır. Yerleşik kabile sayısı 99 iken, üye sayısı 597 (1094)¹⁸, göçebe kabile

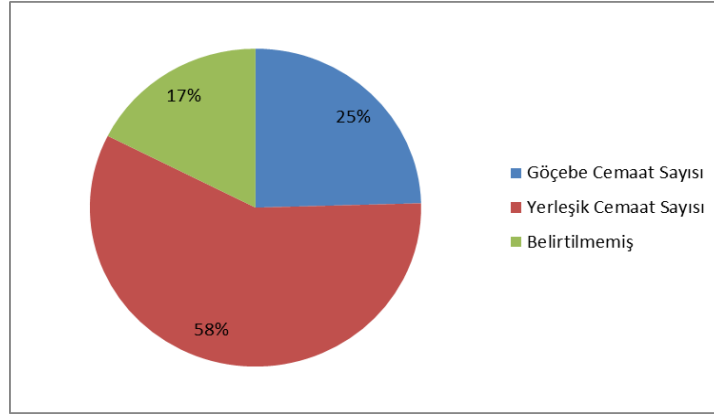
¹⁷M. Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1971 C.1, s. 353.

¹⁸ Osmanlı Devleti'nin temel vergi defterlerinde vergi birimi hanedir. Araştırmacılar hane üzerinden toplam nüfusa ulaşmaya çalışmıştır. Bu nedenle katsayı belirleme ihtiyacı doğmuştur. Ancak hane biriminin katsayısı konusunda ortak bir görüş bulunmamaktadır. Katsayı 3 ila 7 arasında değişmektedir. Ömer Lütfi Barkan bu değeri 5 olarak kabul etmiştir. Bkz. "Türkiye'de İmparatorluk Devrinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterler", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, II (1-2), (1941), s. 12. M. A. Cook ise katsayıyı 4,5 olarak kullanmıştır. Akt. Nejat Göyünç, "Hane" Deyimi Hakkında", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 32

sayısı 42 iken üye sayısı 491 (982)'tir. Ortalaması alındığında yerleşik kabileye 6 (12) kişi, göçebe kabileye ise 11,6 (23,2) kişi düşmektedir (Bkz. Grafik 1). Kişi olarak değerlendirildiğinde ise %55'i yerleşik, %45'i göçebedir. Bu değerler de az bir farkla yerleşik olanların fazla olduğunu göstermektedir.

(1979), s. 332. Hanedeki kişi sayısını 4 olarak alan araştırmacılar da bulunmaktadır. Bkz. Hüseyin Özdeğer, *1463-1640 Yılları Arasında Bursa Şehri Tereke Defterleri*, Bayrak Matbacılık, İstanbul 1988, s. 59. Suraiya Faroqhi ise 3 katsayısının en düşük 4 katsayısının ise en fazla nüfusa denk geldiğini belirtmektedir. Bkz. *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?*, çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2003, s. 87. Ancak bu hesaplamalar XVI. yüzyıla göre yapılmıştır. XIX. yüzyılda Nejat Göyünç'ün hane - nüfus arasındaki bağlantının bölgelere göre çıkardığı hesaplamalar değerlidir. Göyünç katsayı ortalaması olarak 4,17 oranını bulmuştur. Bkz. "‘Hane’ Deyimi Hakkında", s. 345. Avarız hanelerin hesaplanması ise kendine özeldir. Bkz. Rıfat Özdemir, "Avârız ve Gerçek- Hâne Sayılarının Demografik Tahminlerde Kullanılması Üzerine Bilgiler", *X. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, C. IV, TTK, Ankara 1986, s. 1604-1609. Cizye hane hesaplamasında Yunus Koç cizye defterlerinde muafiyet kapsamında kişilerin göz önüne alınmasını gerekliliğini belirterek katsayının 2 veya 2,5 olmasını önerir. Bkz. "Ömer Lütfi Barkan'ın Tarihsel Demografi Çalışmalarına Katkısı ve Klasik Dönem Osmanlı Nüfus Tarihinin Sorunları", *Bilgi*, 65, (2013), s. 187. Makalede Koç'un önerisi göz önünde tutuldu. Parantezden önce yazılan rakam, defterdeki erkek sayısını, parantez içindeki rakam ise kadın ve çocukların eklendiği yani 2 ile çarpıldığı tahmini değeri göstermektedir. Ancak elde edilen sonuç 1831 yılı Silistre'deki Kıpti nüfus değeri ile karşılaştırıldığında oldukça aşağıda kalmaktadır. Fazıla Akbal'ın tespitlerine göre 1831 yılı nüfus sayımına göre Silistre'de erkek Kıpti nüfusu 8151 kişidir. Bkz. Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nda İdari Taksimat ve Nüfus", s. 628. Söz konusu fark cizye defterinin tutulma amacına bağlı olarak daha dar bir alanı içermesinden kaynaklıdır. Defterlerin tutulma amacı farklı olduğundan kıyaslama yapmak zorlaşmaktadır. Nitekim, incelediğimiz cizye defterine, yakın tarihli olan temettüat verilerinde 1844-1845 yılı Silistre'ye bağlı Yemişenli Nahiyesi'nin köylerinde 28, Karalar Nahiyesi'nde ise 1 Kıpti hanesi bulunmaktaydı. Bkz. Saim Çağrı Kocakaplan, *Temettüat Defterleri Çerçevesinde Silistre Kazası'nın İktisadi ve Sosyal Yapısı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 42. Bilindiği gibi temettüat kayıtları emlak, arazi ve sahip olan hayvanların sayımına yöneliktir. Bu nedenle cizye defteri verileri ile karşılaştırmaları hatalı çıkaracaktır. Öte taraftan Kocakaplan'ın incelemeye aldığı kayıtların kapsama alanı ile Silistre başlığı altında tutulan cizye kayıtlarının kapsama alanı farklı görünmektedir.

Grafik 2. Silistre Çevresinde Romanların Yerleşim Durumu (1843).

Kaynak: BOA, ML.VRD.CMH, 224.

1843 tarihli Silistre ve çevresi Kıptilerine ait cizye defterinde, kabileler göçebe ve yerleşik olarak ayrı ayrı kaydedilse de nadir de olsa bir arada yazılanlar bulunmaktadır. Kanlıtürk karyesi *çerge-nişin* yani göçebe olarak kayıtlı olduğu halde bu kabilenin üyeleri arasında Kâhya Bey Halil'in altında not olarak *mütemekkin* yani yerleşik notu düşülmüştür¹⁹. Bunun gibi mütemekkin kabilenin içinde *çerge-nişin* kaydı olanlar da vardır. Tekye karyesinde 10 numarada kayıtlı olan Kalaycı İbiş veled-i Kart Hasan *çerge-nişin* olarak yazılmıştır²⁰.

Kayıtlarda aile bağı esas alınmıştır. Ailenin reisi olan baba önce yazılmış ve sonra varsa oğluna ve yine varsa diğer oğluna ayrı bir numara verilmiştir. Damat, kayın, oğulluk, hizmetkâr gibi aileye yakın olanlara da ayrı numara verilmiştir.

Oğulların medeni durumları hakkında bilgi edinilememektedir. Yaşı çok küçük olanlar için evlilik durumu söz konusu değilken, evlenme çağına gelenlerin de babaları ile yakın kayıt edilmeleri aynı mekanı paylaşıyor olmalarından kaynaklanıyor olabilir. Yine kayıtlara damat olarak geçenlerin aynı mekanı paylaştıklarını düşünmek hatalı olmaz. Gökbilgin, *Göçebe çingenelerin bir nevi maderşahi aile yaşam tarzının devam ettirdiklerini, evlenen çingene erkeğinin kız tarafının mensup olduğu kabileye girdiğini* belirtir²¹. Damatların özellikle belirtilmesi yaşam tarzları gereği olarak erkeğin kabile içine alınmasından

¹⁹ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 7.

²⁰ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 10.

²¹ Gökbilgin, "Çingeneler", s. 422.

kaynaklanıyor olabilir. Toplam 22 damat kaydına rastlanmış olup en küçük damat yaşının 16 olarak tespit edilmiştir²².

2. MÜSLÜMAN (İSİMLİ) ve HRİSTİYAN KIPTİLERİN CİZYE MÜKELLEFİYETLERİ

Fıkıh kitaplarına göre cizye kişilerin ekonomik gücüne göre derecelendirilmiş olarak alınırdı. Derecelendirme saf gümüş veya altın üzerinden yapılmıştı. Buna göre âlâ (zengin) için 48 dirhem gümüş veya 4 dinar (altın), evsat (orta halli) için 24 dirhem gümüş veya 2 dinar ve ednâ (fakir) için 12 dirhem gümüş veya 1 dinar olarak belirlenmiştir²³.

Dini olarak belirlenen yukardaki miktarların Osmanlı Devleti'nde tam olarak uygulandığı söylenemez. Nitekim paranın değerindeki değişmelerden ve mali ihtiyaçlardan dolayı cizye miktarında düzenlemeler yapıldı. 1691 yılında âlâ 9, evsat 4,5, ednâ 2,25 guruş iken, 1824 yılında sırasıyla 24, 12 ve 6 guruşa yükseldi. 1829 yılında yeniden düzenlenen cizye miktarları iki katına çıktı. 1834 tarihinde ise yeni belirlenen miktarlara göre mükellefler, âlâ için 60, evsat için 30, ednâ için 15 guruş cizye ödemekle sorumlu tutuldu²⁴. Vergi memurlarının belirlenen rakamlar dışında herhangi bir para alması yasaklandı. Memurların halka adaletli davranacağı ilan edildi²⁵.

Kıptilerden toplanan cizye vergisi, bölgeden bölgeye ve kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Farklılıkların en önemli en nedeni Kıptilerin dini inanışlarıydı. Bundan dolayı almış oldukları isimlerden hangi dine mensup oldukları çıkartılmaya çalışıldı. İsimlere göre Kıptiler ya Müslüman ya da Hristiyan'dı. Ancak devletin nazarında Müslüman ismi alıp Hristiyan adetlerini devam ettirenler vardı. Vergilendirmede de bu unsur göz önünde tutuluyordu. Buna göre Müslümanlığı tam yaşayanlardan vergi almıyor, Müslüman görünen ama İslamiyet kurallarına uymayanlardan indirimli, Hristiyan gibi yaşayanlardan ise değerinde vergi alıyordu²⁶.

1843 yılında Silistre ve çevresinde Kıptilerden âlâ, evsat ve ednâ olmak üzere üç dilim üzerinden cizye vergisi toplandı. Ancak söz konusu vergi indirimli ve indirimsiz olarak farklıydı. Buna göre indirimsiz âlâ vergi 65,5 guruş, evsat

²² Damadı Hasan veled-i İbrahim Sinn 16, BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 21.

²³ İncalcık, "Cizye", s. 46.

²⁴ İncalcık, "Cizye", s. 47.

²⁵ Ziya Karamursal, *Osmanlı Malî Tarihi Hakkında Tetkikler*, TTK, Ankara 1989, s. 172; Halime Doğru, *XIII. ve XIX. Yüzyıllarda Rumeli'de Sağ Kolun Siyasi Sosyal, Ekonomik Görüntüsü ve Kozluca Kazası*, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir 2000, s. 228.

²⁶ Emine Dengeç, "Kocaeli Sancağı'nda Çingeneler ve Cizye Meselesi", *Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildiriler*, ed. Haluk Selvi ve Bilal Çelik, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yay., Kocaeli 2015, s. 553.

vergi 32,5 guruş ednâ vergi ise 12,5 guruşdur²⁷. İndirimli âlâ cizye vergisi 51,5 guruş, evsat vergi ise 22,5, ednâ 12,5 guruştur²⁸. Ancak 12,5 guruş ödeyenler genellikle çocuk yaşta olanlardı. Kirişçi karyesinde kışlakta bulunan göçebelere de farklı oranda alındı. Söz konusu zümreden âlâ vergi 45 guruş, ednâ ise 22,5 guruş toplandı²⁹. Bu zümrenin statüsü muhtemelen farklı idi. Bir farklı uygulama da Kaynarca-i Sagir karyesinde gerçekleşmiş olup sadece bir aileye ayrıcalıklı bir uygulama yapılmıştı. Bu ayrıcalıklı aile, âlâ vergi için 46,5 guruş, evsat vergi için 28,5 guruş vergi ödedi³⁰. Aynı tarihte Kozluca'da Kıptilerden toplanan vergi miktarı âlâ için 72, evsat için 36 ve ednâ için 18 guruştur³¹.

Cemaat üyeleri genellikle aynı dine inanmaktadır. Tespit edilen 171 kabilenin 156'sı Müslüman iken 15 kabile gayrimüslimdir. Yüzde olarak belirtmek gerekirse %91 Müslüman ve %9 gayrimüslimdir. Bu dönemde Müslümanlığa geçişin XVI. yüzyıla göre arttığı anlaşılmaktadır³². Nitekim kayıtlardan yine isimlere dayanarak Müslümanlığa yeni geçen bir kişi tespit edilmiştir. Abdurrahman Aşklar Karyesi'nden *Çakır Ali*'nin babasının adı *Marko* olarak yazılmıştı³³. Babası gayrimüslim ismi almışken kendisine Müslüman ismi verilmiş olması dinini değiştirdiğini düşündürmektedir.

Göçebe yaşamdan yerleşik hayata geçtikçe Müslümanlığa geçiş de artmaktadır. Nitekim Müslüman kabilelerin %59'u yerleşik, %23'ü göçebe yaşamaktadırlar. Gayri Müslimlerin ise %47'si yerleşik %40'ı göçebe yaşamaktadır. Silistre'nin merkezinde bulunan İskele Mahallesi söz konusu görüşü destekleyecek veriler sunmaktadır. Yerleşik olmaları nedeniyle yerli ahali ile etkileşimlerinin daha fazla olması Müslümanlığa yönelmelerini arttırmış olmalıdır. İskele Mahallesi'nde 62 Kıpti kayıtlıdır. Söz konusu kişilerden herhangi bir özrü olmadığı halde 13 ile 63 yaşları arasında 7 kişiden cizye alınmamıştır³⁴. Muhtemelen bu kişiler camiye gidip cemaat ile namaz kılan kişilerdi.³⁵ Öte taraftan İskele Mahallesi'nde kayıtlı diğer Müslüman ismi alan Kıptiler, Silistre'nin diğer

²⁷ BOA, ML.VRD.CMH, 224.

²⁸ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 3.

²⁹ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 15.

³⁰ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 17.

³¹ Doğru, *XIII. ve XIX. Yüzyıllarda Rumeli'de Sağ Kolun...*, s. 230.

³² XVI. yüzyılda Rumeli'de Kıpti cemaatlerin %70'i göçebe, %30'u yerleşiktir. Bkz. Emine Dinceç, "XVI. Yüzyılın Başlarında Rumeli Şehirlerinde Çingeneler", *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri*, C. III, ed. Zafer Gölen, Abidin Temizer, Gece Kitaplığı, Ankara 2016, s.1215.

³³ *Çakır Ali veled-i Marko*, Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 4-5.

³⁴ *Tırnovalı Hasan veled-i Hasan sinn 55, Damadı Mehmed veled-i Hasan sinn 30, Salih veled-i Ali sinn 63, Bektaş veled-i Ahmed sinn 40, Süleyman veled-i Hasan sinn, 25, Rüstem Şopar sinn 13, Abdış veled-i Mehmed sinn 40*. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 1.

³⁵ Dinceç, "Kocaeli Sancağı'nda Çingeneler ve Cizye Meselesi", s. 553.

yerleşim yerlerine göre indirimli vergi ödediler. Örneğin Kale dışında olan Veltraz Mahallesi'nde Müslüman ismi alan Kıptiler âlâ için 65,5, evsat için 45,5, ednâ için 22,5 öderken İskele Mahallesi Kıptileri âlâ için 51,5, evsat için 32,5, ednâ için 12,5 ödemekteydiler. Devletin, İskele Mahallesi'nde bulunanlardan cizye toplamada hepsinin Müslüman ismi almalarına rağmen bir gruptan alıp bir gruptan indirimli alması ve kale dışında yaşayan Kıptilerden Müslüman ismi almalarına rağmen indirim gitmemesi, Kıptilerin İslamiyet anlama ve yaşama şekillerine değer biçtiğini göstermektedir. Şehir merkezinden uzaklaştıkça eski ritüellere göre yaşandığı söylenebilir.

1843 yılında Silistre ve çevresinde Kıptilerin yarısından fazlası âlâ vergi diliminden cizye vergisi ödediler. Şöyle ki defterde 1302 mükellefin 757'si âlâ seviyeden vergi ödedi. Bu da tüm vergi verenlerin %58'ini oluşturmaktadır. Âlâ vergi oranının fazla olması mükelleflerin meslek sahibi olduklarına ve kazançlarının iyi olduğuna delildir. Evsat vergi diliminde ise %19 oranında, 248 kişi kayıtlıdır. Âlâ ve evsat oranlarının toplamda %77 olması görüşlerimizi doğrulamaktadır. En düşük vergi dilimi olan ednâ seviyesinde %23 oranında mükellef bulunmaktadır. Son vergi dilimi daha çok 14 yaşın altındaki çocuklardan oluşmaktadır³⁶.

1259/1843 tarihli Silistre ve çevresinin cizye defterine göre Kıptilerden alınan toplam cizye geliri 62,875,5 guruştur. Silistre ve karyelerinden toplam 42,789 guruş alınırken, Çardak kazasından 11,305,5 guruş ve Umurfakih kazasından 4781 guruş toplandı³⁷. Söz konusu olan yılda hazine hesaplarına göre tahsilat 568,161,609 guruş idi³⁸. Buna göre Silistre ve çevresinde bulunan Kıpti cizyelerinin hazineye katkısı %0.00001107'dir.

3. MESLEK DAĞILIMI

Silistre'de ve çevresinde Kıptilerin uğraşları arasında demircilik (temurci) ilk sırada yer alır. Herhangi bir meslek yazılmayıp sadece *usta* ve *çırak* kayıtları bulunmaktadır. Muhtemelen bu tanımlamalar, mesleğin yaygınlığından dolayı detaylandırılmamıştı. Usta ve çırak olarak adlandırılan kişiler de demire şekil veren, süsleyen el sanatı ile uğraşanlar olmalıdır. Öte taraftan içinde demirciliğin de icra edildiği meslekler yer almaktadır. Bunlar, burgucu³⁹, kazancı, kaşıkçı,

³⁶ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 2-36.

³⁷BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 36.

³⁸ Tevfik Güran, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841-1861)*, Ankara, 1989, s. 28

³⁹ Tahta ve benzeri malzemeleri delen alete burgu dendiği gibi tupa ve benzeri malzemeleri çıkaran alete de burgu denir. Bkz. İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yay., Ankara 2012, s. 218. Bu aletleri yapan kişilere burgucu denilmiş olmalıdır. Öte taraftan burgucu terimi aleti kullananlar için kullanılmış olabilir.

çilingir, nacakçı, tüfenkçi, çelikçi olarak ifade edilebilir. Silistre’de 1843 tarihinde 46 demirci⁴⁰, 34 usta⁴¹, 9 burgucu, 10 çırak⁴², 3 kazancı⁴³, 2 kaşıkçı⁴⁴, 1 çilingir⁴⁵, 1 nacakçı⁴⁶, 1 tüfenkçi⁴⁷ ve 1 çelikçi⁴⁸ vardı. Bunların dışında bakır kap kacakları parlatma işi olan kalaycılık da yaygın bir meslektir. Nitekim 34 kalaycı bulunmaktaydı⁴⁹. Ayrıca kalbur, sepet, tarak, fişek, bayrak, kandil, çakmak gibi ürünler üretmektedirler. 3 tarakçı⁵⁰, 3 fişekçi⁵¹, 2 kandilci⁵², 1 sepetçi⁵³, 1 kalburcu⁵⁴, 1 bayrakçı⁵⁵, 1 çakmakçı⁵⁶ kayıtlara geçmişti. Kuyumculuk mesleği de icra edilen meslekler arasındaydı⁵⁷ (Bkz. Grafik 3).

Kıptilerin yaptıkları meslekler içinde hallâçlık da yer almaktadır. Silistre’de 21 kişi hallâc olarak yazılmıştır⁵⁸.

Silistre’de 11 kişi mehter olarak yazılmıştır⁵⁹. Mehterden hangi müzik aleti kullanıldığı çok anlaşılamamakla beraber davul veya zurnaya işaret etmesi muhtemeldir. Ayrıca 1 kişi kemaneci⁶⁰, 1 kişi de kavalcı⁶¹ olarak kaydedilmişlerdir. Bazı kişiler de Kolcu oğlu, Burgucu oğlu, Canbaz oğlu gibi babalarının mesleği ile nam bulmuşlardır⁶².

⁴⁰ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 9-35.

⁴¹ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 3-35.

⁴²3 kuyumcu katıtlara geçmiştir. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 10-25.

⁴³ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 5-17.

⁴⁴ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 7-15.

⁴⁵ *Çilingir Süleyman veled-i Hasan, Sinn 35, gurus 65,5*. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 11.

⁴⁶ *Nacakçı oğlu Halil, Sinn 40, gurus 65,5*. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 24.

⁴⁷ *Tüfenkçi Yuvan veled-i Yuvan, Sinn 45, gurus 65,5*. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 7.

⁴⁸ *Çelikçi Beytullah veled-i Osman, Sinn 70, gurus 65,5*. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 24.

⁴⁹BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 6-34.

⁵⁰BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 17.

⁵¹BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 9-17.

⁵²BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 33.

⁵³ *Sepetçi Salih veled-i Çekes, Sinn 36, gurus 65,5*. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 7.

⁵⁴ *Kalburcu Ali Sinn 48, gurus 65,5*. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s.12.

⁵⁵ *Bayrakçı oğlu Mustafa, Sinn 48, gurus 65,5*. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 7.

⁵⁶*Çakmakçı oğlu Ahmed, Sinn 25, gurus 65,5*. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 30.

⁵⁷ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 14-32.

⁵⁸BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 7-35.

⁵⁹ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 12-31.

⁶⁰ *Kemâneci Panol veled-i Zanfir, Sinn 30, gurus 65,5*. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 3.

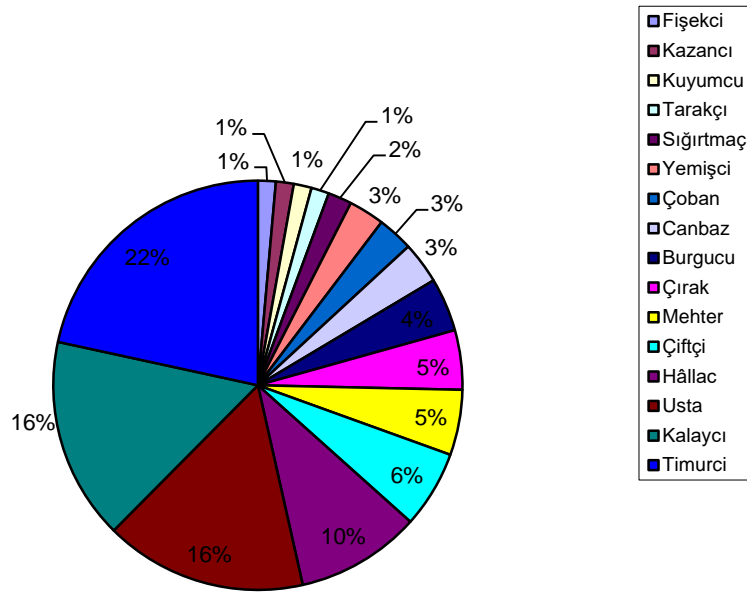
⁶¹ *Kavalcı Ahmed veled-i Mehmed, Sinn 45, gurus 65,5*. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 21.

⁶² BOA, ML.VRD.CMH, 224.

Kıptilerin yerleşik hayata geçmelerinin en önemli göstergesi meslek olarak çiftçi kaydının olması kabul edilebilir. Defterde 13 kişinin çiftçi olarak kaydedilmiştir⁶³. Çiftçilik yanı sıra manav⁶⁴ ve yemişçi kaydı da yer almaktadır.

Daha çok üretim ve müzik alanında meslek edinen Kıptiler arasında 6 çoban⁶⁵, 4 sığırtmaç⁶⁶, 2 sürücü⁶⁷ ve 1 danacı⁶⁸ bulunmaktadır.

Grafik 3: Silistre ve Çevresi'nde Yaşayan Kıptilerin Meslek Dağılımı (1843).

Kaynak: BOA, ML.VRD.CMH, 224.

⁶³ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 6-19.

⁶⁴ *Manav Osman veled-i İsmail, Sinn 55, gurus 65,5*. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 3.

⁶⁵ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 4-35.

⁶⁶ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 12-35.

⁶⁷ *Sürücü İbrahim veled-i Mustafa, Sinn 33, gurus 51,5; Sürücü Ahmed veled-i Musa, Sinn 30, gurus 51,5*. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 2.

⁶⁸ *Danacı Hüseyin veled-i Mehmed, Sinn 22, gurus 00, Yenipazar kazasına nakl itmiş, Fi 13 Za sene 58*, Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 2.

4. CİZYEDEN MUAF OLANLAR

4.1. Kadın ve Çocuklar

Cizye vergisi şeriata göre kadın, çocuk, ihtiyar, köle ve daimi hastalardan alınmazdı⁶⁹. Belirtildiği gibi vergi mükellefleri üç ayrı gruba ayrılmıştı. Bu ayırmada esas alınan kıstas kazançtı. Hasta, sakat, ihtiyar, kadın ve çocuktan vergi alınmamasının nedeni de budur. Ancak söz konusu zümre içinde kazanç sağlayanlar varsa durumları gözlemlenmiş ve kazanç sağlayanlardan vergi alınmıştır.

Cizye vergisi ödemede mükellef olma yaşı 14'tür⁷⁰. Fakat 14 yaşın altında çocuklardan da vergi alınmıştır. 14 yaş altında vergi veren toplam 111 kişi bulunmaktadır. 53 çocuktan vergi diliminin en düşük miktarı üzerinden vergi alınırken evsat diliminde vergi veren çocuk sayısı ise 29'dur. Hatta âlâ seviyede vergi veren toplam 4 çocuk kaydedilmiştir. Muhtemelen derecelendirme ailenin kazancına göre belirlendi. Yine muhtemelen imalat işlerinde çalışıp aile kazancına katkı sağlamalarından dolayı erken yaşta çocuklar vergi mükellefi olarak yazılmış olmalıdır. Ancak aynı yıllarda Anadolu tarafında yer alan Aksaray ve çevresinin cizye defterine göre de 9-14 yaş aralığında vergi mükellefleri kayıtlara geçmişti.⁷¹

Belirtildiği gibi cizye vergisi buluşa ermiş kazanç sağlayan erkeklerden alınırdı. Ancak vergi vermek istemeyen aile, çocuğu olduğundan küçük gösterme, cizyedar da daha büyük yazma eğiliminde olurdu.

Kadınlar cizye vergisinden muafır⁷². Ancak kazancı olan dul kadınların (bive) cizye vergisini ödediği bilinmektedir. 1843 tarihli cizye defterine göre bir kayıttta da olsa kadın ismi bulunmaktadır⁷³.

4.2. Amel-mânde

İş yapmaktan kalmış, iş yapamaz durumda olanlar *amel-mânde*⁷⁴ olarak kayıtlara geçmiş ve söz konusu kişilerden vergi alınmamıştı. Ekonomik olarak kazanç sağlayamayacak kadar yaşlanmak, yatalak olmak, hasta ve güçsüz olmak

⁶⁹ Nedkoff, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Cizye", s. 611.

⁷⁰ Nedkoff, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Cizye", s. 621.

⁷¹ Doğan Yörük, "1843 Tarihli Cizye Defteri'ne Göre Aksaray Kazası'ndaki Gayrimüslimler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 170 (2007), s. 152-153.

⁷² Nedkoff, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Cizye", s. 621; *Hind-i Nasrâniyeden cizye taleb olunur mu? El-cevâb: Olunmaz. Bkz. Rahmi Tekin, "Şeyhulislâm Abdrrahim Efendi'nin Fetvâ-yı Abdurrâhim Adlı Eserinde Cizyeye Dair Fetvâları"*, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.4, S. 1, (2018), s. 170. 165-175.

⁷³ Sarıca Karyesi'nde 7 numarada kayıtlı olan 65 yaşında İbrahim'in Kaynanası 40 guruş vergi mükellefidir. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 12-13.

⁷⁴ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara 1992, s. 39.

amel- mânde kabul edilmenin nitelikleri arasındadır. Tablo 1’de bu şekilde kaydedilen Kibteler listelenmiştir.

Tablo 1: Silistre ve Çevresinde Amel-mânde Kaydı Olan Kiptiler 1843.

Bağlı Olduğu Karye	İsim	Yaş	Vergi
İskele	Salih veled-i Ali	63	-
Abdurrahman Aşklar	İbrahim veled-i Mustafa	80	-
Kara Yağmurlar	Hallac Hasan	70	-
Dönmeriler	Tataroğlu Küçük Hasan	70	-
Cebeller	Hamak Ali veled-i Hasan	80	-
Beğlik	Timurci Obda veled-i Yanni	79	-
Kerim Kapusu	Hüseyin veled-i İsmail	75	-
Hardalı	Kalaycı Şahbaz veled-i Keçioğlu	75	-
Hardalı	Beğçeşme Ömer veled-i Kör Halil	70	-
Hardalı	Koca Hüseyin veled-i Hasan	75	-
Sarıca	İbrahim'in Kaynanası	65	-
Kirişçi	A'mâ veled-i Zekeriyya Halil	75	-
Kirişçi	Deli Ahmed veled-i Kör Ali	72	-
Fuçular	Kara Mehmed	80	-
Karaağaç-ı Kebîr	Mestan veled-i Mustafa	65	-
Topçu	Kara Mustafa veled-i Şahin	65	-
Ekincik	Topal Ahmed veled-i Havanoğlu	60	-
Kurtpınarı	İsmail veled-i Ali	70	-
Receb	Hasan veled-i Karagöz	75	-
Koçmar	Koca Ahmed veled-i Fazlı	95	-
Koçmar	Mehmed Ali veled-i Musa	60	-
Akkadınlar	Memiş oğlu Ahmed	90	-
Hâs	Kannâreci Ali bin Halil	75	-
Hâs	Lüleoğlu Ahmed bin Veli	80	-
Hâs	Hallâc Mehmed bin Ahmed	80	-
Hâs	Timurci Kara Hüseyin bin Mustafa	90	-
Bosna	Mehter Enbiya bin Dras	80	-
Karavan	Kalaycı Küçüköğlu Hüseyin	80 ⁷⁵	-
Pop?	Kalaycı İbrahim bin Ahmed	70	-
Durucular	Osman veled-i Halil	70	-

Kaynak: BOA, ML.VRD.CMH, 224.

⁷⁵ Ruscuk kazâsına gitmiştir. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 32-33.

4.3.Hasta ve Sakatlar

Şer'i kurallar gereğince sakat olanlardan vergi alınmazdı.⁷⁶ Ancak yine aynı kurallara göre kör ve sakatlardan servet sahibi olanlar cizye mükellefidirler⁷⁷. Bu nedenle onlar da amel-mândeler gibi durumlarının değerlendirilmesiyle vergiye tabi tutulmuşlardır. İncelenen defterde sakat, çolak, kör, topal, kambur, mecnun (deli) olarak 12 kişinin kaydı bulunmaktadır. Bunların beşinden hiç vergi alınmazken, topal olarak kaydedilen iki kişinin birinden 40 guruş⁷⁸, diğerinden 32,5 guruş, sakat, kör, kambur ve sağır olarak kaydedilen 5 kişiden de 65,5'ar guruş vergi alınmıştır.

Tablo 2: Silistre ve Çevresinde Hasta ve Sakat Kaydı Olan Kiptilerin Vergi Durumları 1843.

	Muaf (kişi)	12,5 guruş (kişi)	32,5 guruş (kişi)	65,5 guruş (kişi)	40 guruş (kişi)
Çolak	1	-	-	--	-
A'mâ	1	-	-	2	-
Sakat	2	-	-	2	-
Topal	-	-	1	-	1
Kanbur	1	-	-	1	-
Mecnun	-	-	1	-	-

Kaynak: BOA, ML.VRD.CMH, 224.

4.4. Mürde

İnalcık'ın verdiği bilgiye göre *düzenli olarak her üç yılda bir nev-yâfte yılı adıyla genel bir teftiş yapılır, ölümler kayıttan düşülürdü*.⁷⁹ Silistre ve çevresindeki kayıttan o yıl ölenlerin *mürde* olarak kaydedildiği ve 40 guruş vergi alındığı anlaşılmaktadır⁸⁰. Mürde olanların cizyelerini toplum vermekte idi⁸¹. Mükellef öldüğü halde defterde ölüm notu düşülmemişse, bir defaya özel mürde kaydına istinaden vergi alınır⁸². Bunun gibi önceki yıllarda öldüğü fakat kaydının

⁷⁶ Nedkoff, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Cizye", s. 611; Tekin, "Şeyhulislâm Abdrrahim Efendi'nin...", s. 170.

⁷⁷ C.H. Becker, "Cizye", *İA*, C.3, Eskişehir 1997, s. 200.

⁷⁸BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 14.

⁷⁹ İnalcık, "Cizye", s. 46.

⁸⁰ *Palama Radi veled-i Pervi, Sinn 55, 40 guruş, Dertli ve yetim olduğundan mürde işareti olduğu*; *Todori veled-i Vasil, Sinn 55, 40 guruş, Yarım ve sakât olduğundan mürde işareti olduğu*; *Kızıl sakallı Süleyman Sinn 66, 40 kuruş merkum çend seneden berü mürde olup defter-i nüfusa işaret olunmadığı Timuroğlu İbrahim Çeribaşı neferâtı*. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 9.

⁸¹ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, çev. Halil Berktaş, İstanbul, 2000, s.108.

⁸² *Kızıl sakallı Süleyman Sinn 66, 40 kuruş merkum çend seneden berü mürde olup defter-i nüfusa işaret olunmadığı Timuroğlu İbrahim Çeribaşı neferâtı*. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 6.

tutulmadığı belirtilmiş 4 kişiden daha 40 gurus vergi alınmıştı⁸³. Defterde bir kişinin fiziksel özellikleri kaydedildiği halde vergi talep edilmedi. Muhtemelen bahsi geçen kişinin vergisi daha önce alınmıştı. Bu nedenle olsa gerek kaydın yanlışlıkla açıldığı notu düşüldü⁸⁴.

1843 tarihinde 25 ile 70 yaşları arasında 18 kişinin ölüm kaydı bulunmaktadır (Bkz. Tablo 3.). Mürde kayıtlarına genellikle ölüm nedenleri yazılmazdı. Ancak bazı kayıtlarda dertli ve yetim, yarım ve sakat olduğu⁸⁵, kolu sakat ve dertli olduğundan vefat ettiği notları yazılıydı⁸⁶. Sakat ifadesinden nasıl bir rahatsızlığa işaret edildiği anlaşılmasa da dertli tabirinden müzmin bir hastalığın varlığı akla gelmektedir.

Tablo 3: Silistre ve Çevresinde Mürde Kayıtlı Kıptiler (1843).

İsim	Yaş
Kızıl sakallı Süleyman veled-i Halil	66
Uzun boylu Kızıl Bıyıklı Dobra	45
Palama Radi veled-i Pervi	55
Todori veled-i Vasil	55
Toyoğlu Mehmed	63
Hasan veled-i Memiş	45
Çiftci Hasan veled-i Mustafa	65
İbrahim veled-i Mustafa	67
Hallac Halil	65
Memiş veled-i Memişoğlu	65
Burgucu Mustafa	68
Kışlıoğlu Osman	58
Hallac Kör Abdullah	25
Kaşlıoğlu Ali veled-i Mehmed	70

⁸³Defteri nüfusta mürde işaret edilmeyenler; Hasan veled-i Memiş, Kaşlıoğlu Ali veled-i Mehmed, Satı bin Ahmed, Timurcu Mustafa. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 13, 27, 28, 29.

⁸⁴“Uzun boylu Kızıl Bıyıklı Dobra, 45 mersûm elli üç senesi on altıncı numroda mürde olup defter-i nüfûsa sehven tahrîr kılınmış olduğu. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 9.

⁸⁵ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 9.

⁸⁶ Kışlı oğlu Osman, Sinn 58, 40 gurus, Merkûmun kolu sakat ve dertli olduğundan defter-i nüfûsa işâret olunmamış Mürde. Bkz. ML. VRD. CMH, 224, s. 29.

Satı bin Ahmed	55
Babası Koca Halil	70
Timurcu Mustafa	65
İsmail veled-i İbiş	65

Kaynak: BOA, ML.VRD.CMH, 224.

4.5. Çeribaşları

Çeribaşı, kabileler halinde yaşayan Kıptilerin başındaki kişi olup kendi toplumlarının bir nevi muhtarı pozisyonundadırlar⁸⁷. Hem yerleşik hem de göçebe Kıptiler bir çeribaşıya bağlıdırlar. Çeribaşının meşruiyeti, çok eski hukukun kutsallığına ve geleneklere dayanmaktadır⁸⁸. Çeribaşları cizyeden muaftırlar⁸⁹.

Bir çeribaşı birkaç kabileye başkanlık edebilmektedir. Toplam 28 çeribaşı tespit edilmiştir. 1843 tarihli cizye defterine göre bazı çeribaşları sadece 1 kabileye başkanlık ederken bazıları 23 kabileye kadar çeribaşılık etmektedirler. Örneğin Çeribaşı Veli, 21 yerleşik ve 2'sinin yerleşim durumu belirtilmemiş toplam 23 kabilenin başkanlığını yapmaktadır⁹⁰. Bunun yanında Çeribaşı Babuka sadece bir kabilenin başkanıdır⁹¹. Çeribaşların önde gelenleri Veli, Mırmır, Tırnovalı Hasan, Timuroğlu İbrahim, Şahinoğlu Salih, Hamakoğlu, Kel Bayram ve Kosta'dır⁹².

Öte taraftan nadir de olsa aynı kabile içerisinde farklı çeribaşlarına bağlı üyeler bulunmaktaydı⁹³. Bu durum cizye tahsildarının gözünden kaçmamış ve not olarak düşülmüştür. Bu notun önemi, kayıtlarda numarası belirtilen kişiden devlet vergi alamazsa bu vergiyi ya çeribaşından ya da o topluluğun üyelerinden alacağından olsa gerekir.

4.6. Ehl-i İslam ve Devlet Hizmetinde Olanlar

Şeriat kuralları gereğince, hasta, sakat, kadın ve çocuklardan alınmayan cizyeden cemaat başları da muaftı. Ancak diğer kişilerin muaf olabilmesi padişahın onayına bağlıydı.

⁸⁷ Yavuz Ercan, *Osmanlı Yönetiminde Gayri Müslimler*, Turhan Yay., Ankara, 2001, s.288.

⁸⁸ Ali Rafet Özkan, *Türkiye Çingeneleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000, s.76.

⁸⁹“Hasan veled-i Memiş, Sinn 40, gurusu 00, merküm çeribaşı olduğu” Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 4;

⁹⁰ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 9-36.

⁹¹ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 6.

⁹²BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 2-36.

⁹³ Şirebrine Karyesi'nde Kabak Ahmed Çeribaşı'ya bağlı olanlar olduğu gibi Çeribaşı Tırnovalı'ya da bağlı olanlar bulunmaktadır. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 33.

Cizye muafiyeti genellikle devlete hizmet ile görevlendirilenlere veriliyordu⁹⁴. Ancak Kıptilerin Müslümanlarından da vergi alınmaktaydı. Müslüman bir Kıpti'nin vergiden muaf olabilmesi için cizye vergisini ödemeye itiraz etmesi ve dininin gereklerini yerine getirdiğini ispat etmesi gerekiyordu.⁹⁵ Her iki durumda da muafiyete layık görülenlere *cizye beratı* verilirdi.

Vergi tahsildarı *eli beratlı* olan kişiden vergi almaz ve kayıtlarına *yedinde senedi olduğu* şeklinde not düşerdi. 1843 tarihinde cizye ödememe hususunda elinde senedi bulunan 5 kişi bulunmaktadır. Bunlar Abdurrahman Aşklar Karyesi'nden Kara Ali veled-i Kara Mehmed, aynı karyeden Ahmed veled-i Memiş, ve oğlu Ali, Kara Yağmurlar Karyesi'nden Mustafa Usta veled-i Mehmed ve Kara Ali veled-i Kara Mehmed'dir⁹⁶. Söz konusu kişilerin Ehl-i İslam mı yoksa devlete bir hizmeti nedeniyle mi vergi muafiyetlerinin olduğu yazılmamıştır. Ancak ismi geçen son kişi için *Merkumun pederi Süleyman vâlidesi Kıbtî olarak yedinde senedi olduğu* notu düşülmüştür⁹⁷.

4.7. Kaçaklar

Cizye vergisini ödememek için Balkanlardaki Hıristiyan köylülerinde olduğu⁹⁸ gibi Kıptiler arasında da kaçaklar vardı. İncelediğimiz deftere göre 6 firar vakası bulunmaktaydı.⁹⁹ Varna ve Pazarcık tarafları en çok kaçılan yerlerdi (Bkz. Tablo 4). Adı geçen yerlerin kaçaklar tarafından tercih edilmesinin en önemli nedeni dağlık bir coğrafya yapıya sahip olmasıdır.

Tablo 4: Silistre ve Çevresinde Firar Eden Kıptiler (1843).

Bağlı Olduğu Karye	Yaşama şekli	Adı	Yaş	Firar Ettiği Yer
Sarıca	Yerleşik	Boşnak Mehmed veled-i Hasan	16	?
Sarıca	Yerleşik	Çırac Mehmed veled-i Hasan	25	Pazarcık
Mirzini	Göçebe	Mahmud veled-i Halil	23	Hezar Kazasına
Eminler	-	Timurcu Parparoğlu Ahmed	50	Pazarcık

⁹⁴ Nedkoff, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Cizye", s.606.

⁹⁵ Eyal Ginio, "Neither Muslims Nor Zimmis: The Gypsies (Roma) in the Ottoman State", *Romani Studies* 5, 14/2 (2004), s. 118.

⁹⁶ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 3, 4.

⁹⁷ BOA, ML.VRD.CMH, 224, s. 3-4.

⁹⁸ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik...*, s. 108.

⁹⁹ Sarıca köyünden kaçan Çırac Mehmed veledi Hasan Pazarcık tarafına ve Eminler karyesinden Timurcu Parparoğlu Ahmed'de yine Pazarcık tarafına firar etmiştir. Bozgurd köyünde göçebe olarak yaşayan Meçikoğlu Ali ve Ali veled-i Halil'in ise Varna tarafına kaçtıkları tespit edilmiştir. Mirzini köyünde göçebe olarak yaşayan 23 yaşındaki Mahmud veled-i Halil ise Hezar kazasına kaçmıştır. Bkz. BOA, ML.VRD.CMH, s. 2-40.

Bozgurd	Göçebe	Meçikoğlu Ali	35	Varna
Bozgurd	Göçebe	Ali veled-i Halil	25	Varna

Kaynak: BOA, ML.VRD.CMH, 224.

Kanun gereğince eğer vergi mükellefinden kaçma nedeniyle vergi alınmazsa, sorumluluk cemaat başı olan çeribaşıya aittir. Çeribaşı ya kaçan kişiyi bulup vergisini alacak ya da kendisi ödeyecektir.¹⁰⁰ Bu durumda çeribaşı, gerek saygınlığını, gerek otoritesini kullanarak verginin toplanması için gereğini yapmak durumunda bırakılmıştır. Kaçan kişinin yakalanması için ayrıca Çingene sancak beyi, kanunnameyle güvenilir bir adamını kaçağı bulması konusunda görevlendirme konusunda sorumlu tutulmuştur¹⁰¹. Bu nedenle kaçan kişilerin bir sır gibi saklanmadığı ve deftere de nereye kaçmış olduğunun bir açıklamasının olması bunu doğrulamaktadır.

SONUÇ

Buraya kadar 1843 yılında Silistre ve çevresinde bulunan Kıptilerin cizye defteri incelendi. Buna göre; XIX. yüzyılın ortalarına doğru (1831) nüfusun Rumeli’de 0.02, Silistre’de ise 0,015’ini Kıptiler oluşturmaktaydı. Bu bölgede bulunan Yahudi (0.0005) ve Ermeni (0.005) nüfusuna göre daha kalabalıklardı. 1843 yılı verilerine göre Kıptilerin hemen hemen hepsi meslek sahibiydi ve vergilerini üst seviyeden ödemekteydiler. Şehir merkezlerine yaklaştıkça yerleşik ve Müslüman olma, uzaklaştıkça göçebe ve Hristiyan olma durumu artmaktaydı. Yerleşik cemaatler arasında zaman zaman göçebeler, göçebe cemaatler içinde de yerleşikler bulunmaktaydı. Yerleşik olanların sayısal değeri önceki dönemlere göre arttığı gibi tarım toplumunun uğraştığı meslekler de icra edilmeye başlanmıştı.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Maliye Varidatı Cizye Muhasebesi (ML.VRD.CMH), 224.

Kaynak ve Araştırma Eserler

AKBAL, Fazıla, “1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu’nda İdari Taksimat ve Nüfus”, *Bellekten*, XV/60, (1951), s. 617-628.

¹⁰⁰ Hangi katuna’nın çingenleri kaçıp gitmiş ola, katuna başlarına bulduralar ve cemaat başlarına ve kethüdalarına teklif edüp buldurup harâcların alalar, eğer bulunmaz ise defter mücebince harâcların anlardan alalar. Amma tekrar almaktan hazer edeler. Bkz. Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, II, FEY Vakfı Yay., İstanbul 1990, s. 384.

¹⁰¹ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, II, s. 384.

- AKGÜNDÜZ, Ahmed, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri, II*, FEY Vakfı Yay., İstanbul 1990.
- ALTUNAN, Sema, “XVIII. Yüzyılda Silistre Eyaletinde Haberleşme Ağı: Rumeli Sağ Kol Menzilleri”, *OTAM*, 18, (2005), s. 1-20.
- Ayni Ali Efendi, *Osmanlı Devleti Arazi Kanunları (Kanunname-i Âl-i Osman)*, çev. Hadiye Tuncer, Ankara 1962.
- BARKAN, Ömer Lütfi, “Türkiye’de İmparatorluk Devrinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterler”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, II (1-2), (1941), s. 20-59.
- BECKER, C.H., “Cizye”, *İ.A.*, C.3, Eskişehir 1997, s. 199-201.
- CEBEÇİ, Ahmet, “Silistre Sancağı Vakıfları ve H. 1006 (1597 - 1568) Tarihli Silistre Livası Vakıf Defteri”, *Vakıflar Dergisi*, XX, (1988), s. 453-466.
- DEVELLİÖĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1992.
- DİNGEÇ, Emine, “Kocaeli Sancağında Çingeneler ve Cizye Meselesi”, *Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildiriler*, ed. Haluk Selvi ve Bilal Çelik, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yay., Kocaeli 2015, s. 547-554.
- , “XVI. Yüzyılın Başlarında Rumeli Şehirlerinde Çingeneler”, *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri*, C. III, ed. Zafer Gölen, Abidin Temizer, Gece Kitaplığı, Ankara 2016, s.1211-1223.
- DOGRU, Halime, *XIII. ve XIX. Yüzyıllarda Rumeli’de Sağ Kolun Siyasi Sosyal, Ekonomik Görüntüsü ve Kozluca Kazası*, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir 2000.
- ERCAN, Yavuz, *Osmanlı Yönetiminde Gayri Müslimler*, Turhan Yay., Ankara 2001, s. 288.
- EVLİYA ÇELEBİ, *Seyahatnâme*, C.III, İstanbul 1313, s. 330.
- FAROQHİ, Suraiya, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?*, çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2003.
- GINIO, Eyal, “Neither Muslims Nor Zimmis: The Gypsies (Roma) in the Ottoman State”, *Romani Studies* 5, 14/2 (2004), s. 117-144.
- GÖKBİLGİN, Tayyib, *XV. XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, Vakıflar, Mülkler, Mukataalar*, İstanbul 1952.

GÖYÜNÇ, Nejat, “Hane” Deyimi Hakkında”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 32 (1979), s. 331-348.

-----, “Çingeneler”, *İA,C.3*, s. 420-427.

GÜRAN, Tevfik, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841-1861)*, Ankara, 1989.

İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, çev. Halil Berktaş, İstanbul, 2000.

-----, “Cizye”, *DİA*, C. 8, İstanbul 1993, s. 45-48.

KARAMURSAL, Ziya, *Osmanlı Malî Tarihi Hakkında Tetkikler*, TTK, Ankara 1989.

KILIÇ, Orhan, “Batı Karadeniz Kıyısında Bir Osmanlı Eyaleti: Özi/Silistre (İdari Taksimat ve Yönetim)”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 23, (2017), s. 29-82.

KİEL, Machiel, “Silistre”, *DİA*, C.37, İstanbul 2009, s. 202-205.

KOCAKAPLAN, Saim Çağrı, *Temettüât Defterleri Çerçevesinde Silistre Kazası'nın İktisadî ve Sosyal Yapısı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

KOÇ, Yunus, Ömer Lütfi Barkan'ın Tarihsel Demografi Çalışmalarına Katkısı ve Klasik Dönem Osmanlı Nüfus Tarihinin Sorunları”, *Bilig*, 65, (2013), s. 177-202.

KUNT, Metin *Sancaktan Eyalet 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul 1978.

NEDKOFF, Boris Christoff, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Cizye”, *Belleten*, VIII/32, (1944), s. 606- 621.

ÖZDEĞER, Hüseyin, *1463-1640 Yılları Arasında Bursa Şehri Tereke Defterleri*, Bayrak Matbacılık, İstanbul 1988.

ÖZDEMİR, Rıfat, “Avârız ve Gerçek- Hâne Sayılarının Demografik Tahminlerde Kullanılması Üzerine Bilgiler”, *X. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, C. IV, TTK, Ankara 1986, s. 1581-1613.

ÖZKAN, Ali Rafet, *Türkiye Çingeneleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000.

- PAKALIN, M. Zeki, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.1, MEB, İstanbul 1971.
- PARLATIR, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yay., Ankara 2012.
- TABAKOĞLU, Ahmet, “Osmanlı İçtimaî ve İktisadî Yapısı ve Zihnî Esasları”, *İktisat Tarihi Toplu Makaleler I*, Kitabevi Yay., İstanbul 2005, s. 54-76.
- TEKİN, Rahmi, “Şeyhulislâm Abdrrahim Efendi’nin Fetvâ-yı Abdurrâhim Adlı Eserinde Cizyeye Dair Fetvâları”, *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.4, S. 1, (2018), s. 165-175.
- TUĞLACI, Pars, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, İstanbul 1984.
- YÖRÜK, Doğan, “1843 Tarihli Cizye Defteri’ne Göre Aksaray Kazası’ndaki Gayrimüslimler”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 170 (2007), s. 143-160.

ETİK: Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Çalışmamın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.